

Studium przypadku – współpraca projektantów graficznych Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach z organizacjami pozarządowymi

JUSTYNA SZKLARCZYK-LAUER

Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach

justyna.lauer@asp.katowice.pl

Od kilku lat intensywnie rozwija się współpraca studentów i nauczycieli akademickich Wydziału Projektowego Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach z pozarządowym środowiskiem prawniczym. W artykule omówiono przykłady współpracy między takimi organizacjami pozarządowymi a grupą projektantów graficznych skupioną wokół Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach. Przykłady obejmują zorganizowane wspólnie warsztaty, projekty wydawnictw, prace dyplomowe i doktorskie, projekty aplikacji, wzory dokumentów i infografik. Część tekstu powstała na podstawie wywiadów z projektantami i prawnikami, którzy skomentowali mocne i słabe strony współpracy, a także przeszkody i perspektywy rozwoju. Wskazano ponadto, jakie wartości – poza subiektywnym pojęciem „bycia ładnym” – niesie dobrze zaprojektowany pod kątem graficznym i typograficznym produkt.

Sektor organizacji pozarządowych jest jednym z głównych partnerów, z którym uczelnie wyższe, takie jak katowicka Akademia Sztuk Pięknych, chętnie współpracują. Wynika to najpewniej ze swoistej wspólnoty interesów, opartej na wartościach niemerkantylnych. Zagadnieniami, które pojawiają się w centrum tej współpracy, są najczęściej działania z zakresu projektowania elementów identyfikacji wizualnej, przede wszystkim zaś różnego rodzaju publikacji.

Seminarium oraz warsztaty grafików i przedstawicieli organizacji pozarządowych

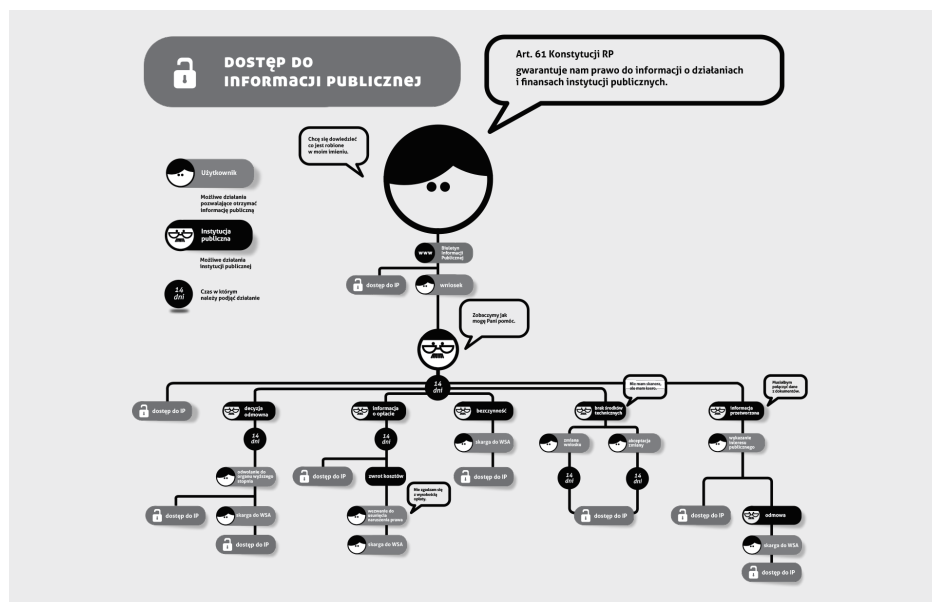
W kwietniu, maju i październiku 2013 roku odbyła się seria warsztatów

infograficznych w Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach i na Uniwersytecie Artystycznym w Poznaniu, poprzedzona seminarium *Infografika i prawo*, które zostało zorganizowane przez Instytut Prawa i Społeczeństwa w Warszawie we wrześniu 2012 roku. Ich celem było wypracowanie materiałów odpowiadających na różnego rodzaju problemy zgłoszone do warsztatów przez organizacje trzeciego sektora.

W spotkaniu i warsztatach uczestniczyli przedstawiciele Stowarzyszenia Aktywności Obywatelskiej Bona Fides, Centrum Cyfrowego, Fundacji Napraw Sobie Miasto, portalu organizacji pozarządowych ngo.pl, Stowarzyszenia Interwencji Prawnej, Sieci Obywatelskiej Watchdog Polska, Wirtualnej Polski, Stowarzyszenia Klon/Jawor, a także studenci i wykładowcy projektowania graficznego. Łącznie wzięło udział około pięćdziesięciu osób.

Celem warsztatów było nawiązanie współpracy między projektantami a sektorem pozarządowym, pokazanie i dopracowanie metod projektowania infografik, które mogą być skutecznym narzędziem popularyzowania prawa wśród nieprofesjonalistów.

Interdyscyplinarne grupy wzięły na warsztat następujące tematy: dozwolony użytek w prawie autorskim, dostęp do informacji publicznej (ilustracja 1), wybory sędziów do Trybunału Konstytucyjnego (ilustracja 2), statystyki wyleczalności chorych na raka piersi, dofinansowanie inicjatyw mieszkańców z budżetu samorządowego (ilustracja 3), instrukcja na temat metod uzyskania statusu uchodźcy w Polsce, obowiązki sprawozdawcze

Ilustracja 1. Infografika *Dostęp do informacji publicznej*

Ilustracja 2. Infografika Wybór sędziów do Trybunału Konstytucyjnego

organizacji pozarządowych (ilustracja 4), ranking i monitoring radnych, ustanowienie (rozszerzenie) strefy ograniczonej prędkości w centrum miasta (ilustracja 5).

Powstało kilkanaście infografik, które odpowiadały na zgłoszone problemy organizacji pozarządowych. Rezultatem warsztatów było także wypracowanie modeli współpracy

Zagraj o milion!

Inicjatywa lokalna to szansa na wspólną z Miastem realizację Waszych pomysłów dotyczących najbliższej okolicy. W tym roku Katowice przeznaczają na ten cel milion złotych. Gramy do 31 lipca.

Jesteś mieszkańcem Katowic? Widzisz potrzebę zmian? Masz pomysł na działanie?

Skup wokół siebie aktywnych sąsiadów. Poszukaj wsparcia w lokalnym stowarzyszeniu.

Dokładnie zaplanujcie Wasze działania. Wypełnijcie wnioski i złóżcie go w Urzędzie Miasta Katowice.

Krok po kroku:

- Zastanówcie się o co wnioskujecie!**
Zastanówcie się czy jest to:
 inwestycja (poprawa przestrzeni miejskiej) zadanie publiczne (działania dla ludzi).
- Sprawdźcie czy inwestycja leży na terenie będącym własnością Miasta Katowice.**
Sprawdźcie to:
osobiście – Wydział Geodezji (Referat Katastru Nieruchomości), ul. Młyńska 4, Katowice, pok. nr 616, tel. 32 2593386, G@um.katowice.pl (opłata: 8 zł)
wstępnie – w Internecie: mapserver.um.katowice.pl
- Opiszcie dokładnie, co chcecie zrobić i co już jest zrobione.**
Wypiszcie cele, adresatów, terminy, lokalizację, harmonogram, koszty, informacje o Was oraz dotychczas wykonane prace: ustalenia, dokumentację, uzyskane zezwolenia.
- Wypiszcie wszystko co będzie potrzebne do realizacji projektu.**
Określcie, co sami możecie wnieść (wkład pieniężny, rzeczowy, praca społeczna), a czego oczekujecie od miasta (wkład rzeczowy).
- Wybierzcie koordynatora działań, opiekuna projektu.**
To możecie być Ty lub ktoś z Waszej grupy.

Złóż wniosek!

Co trzeba złożyć?
Wypełniony formularz wniosku, który można pobrać ze strony <http://www.katowice.eu/pl/nasze-miasto/inicjatywa-lokalna-wps.htm> oraz imienną listę wnioskodawców (imię, nazwisko, adres zamieszkania i czytelny podpis).

Jak można składać?
Drogą elektroniczną na www.sekap.pl, pocztą tradycyjną lub osobiście.

Do kiedy?
Wniosek trzeba złożyć do 31 lipca br.

Gdzie?
Urząd Miasta Katowice
ul. Młyńska 4,
40-098 Katowice
Punkt podawczy
Kancelaria, parter, pok. 1
tel. 25-93-257, fax. 253-79-84

Godziny otwarcia:
pn 7:30-17:00
wt 7:30-15:30
śr 7:30-15:30
czw 7:30-15:30
pią 7:30-15:30

Materiał powstał podczas warsztatów infograficznych, organizowanych przez Fundację INPRIS i ASP w Katowicach.
Projekt graficzny: Marta Ciecholewska, współpraca: Sławomir Sigański

Ilustracja 3. Infografika *Inicjatywa lokalna*

TERMINY ROCZNYCH SPRAWOZDAŃ

STOWARZYSZENIE 11 FUNDACJA

SPORZĄDŹ

sprawozdanie finansowe

- bilans
- rachunek wyników
- informacja dodatkowa

SPORZĄDŹ

deklarację o podatku dochodowym CIT-8 + załączniki: CIT-8/O, CIT-D i wysyłaj pocztą do urzędu skarbowego

>>>

>>>

31 III

ZATWIERDŹ

PAMIĘTAJ

więcej: poradnik.ngo.pl

Sprawozdanie zachowaj w dokumentacji organizacji.

Nie zapomnij o informacji dodatkowej.

Sporządź, nawet jeśli w poprzednim roku nie prowadziłeś działalności.

Złóż deklarację zerową, nawet jeśli nie było obrotu pieniężnym.

Za niezłożenie CIT-8 grozi grzywna od 160 zł do 3200 zł.

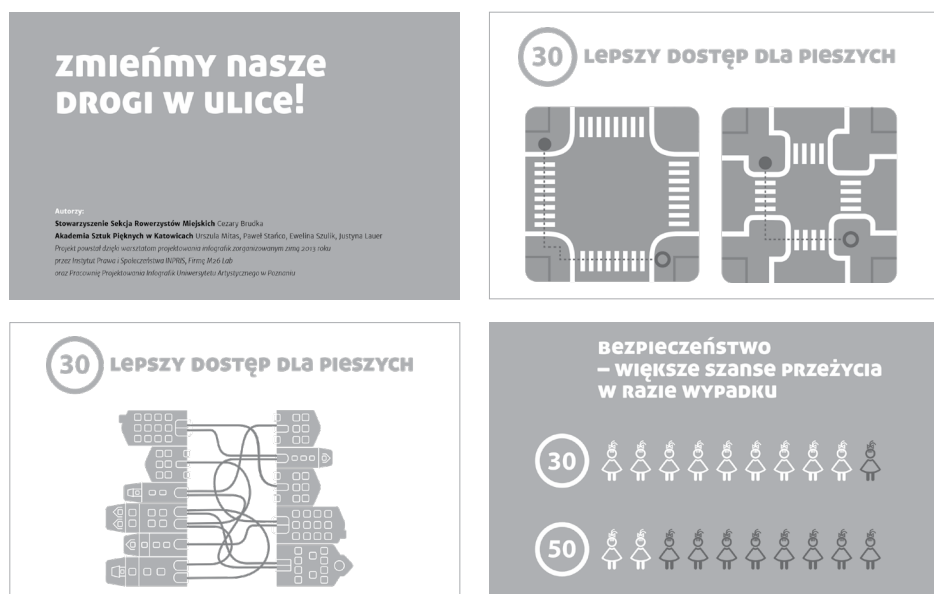
Sprawozdanie zachowaj w dokumentacji

Ilustracja 4. Infografika *Terminy rocznych sprawozdań*

projektantów z przedstawicielami organizacji pozarządowych. Spotkania, do których doszło w czasie warsztatów, do dziś owocują różnego typu projektami.

Ekspercka aplikacja i wzory formularzy

Inicjatywę zaprojektowania aplikacji przybliżającej osobom niepełnosprawnym podstawowe zagadnienia

Ilustracja 5. Infografika *Strefa 30*

prawa podjęły Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji oraz Instytut Prawa i Społeczeństwa INPRIS. Punktem wyjścia były wnioski z wcześniejszego projektu systemu poradnictwa prawnego, wskazujące, że systemy, w których ludzie sami znajdują potrzebne informacje i mogą samodzielnie załatwić sprawę, cieszą się dużą popularnością i skutecznością.

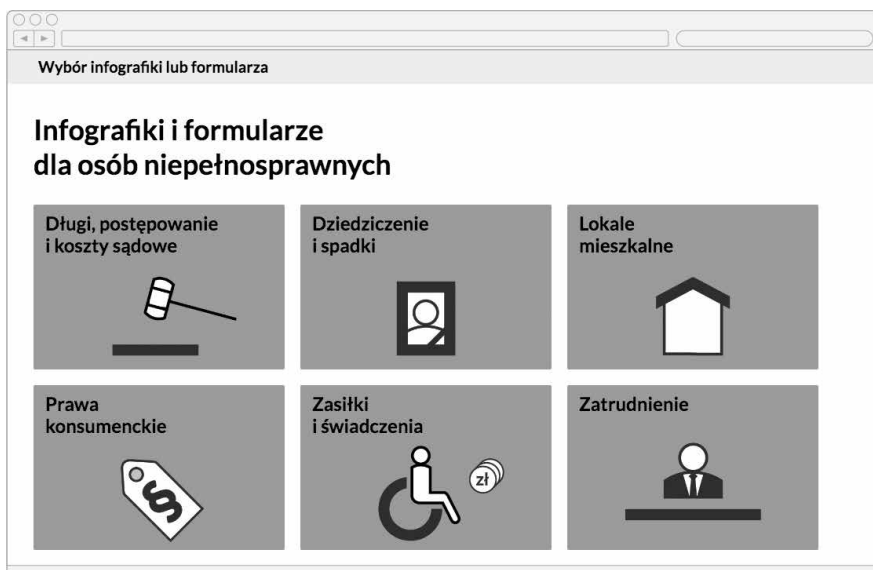
Projekt aplikacji i wzorów dokumentów miał za zadanie poprawę komunikacji między sądami a osobami nieposiadającymi kwalifikacji prawnych. Projektowanie formularzy i dokumentów, podobnie jak uniwersalne projektowanie informacji wizualnej, to – zdaniem Jacka Mrowczyka i Michała Wardy (2010) – jedna z najbardziej zaniedbanych w Polsce dziedzin grafiki użytkowej.

W procesie projektowania aplikacji jednym z pierwszych etapów był

dobór istotnych kategorii tematycznych: zasiłki i świadczenia, dziedziczenie i spadki, lokale mieszkalne, długi i postępowanie sądowe, prawa konsumenckie (ilustracja 6).

Następnie powstały algorytmy wizualizujące poszczególne etapy procedur (Araszkiewicz, Kłodański 2018). Zadanie projektanta, którym była autorka niniejszego artykułu, polegało przede wszystkim na zaprojektowaniu infografik pomagających osobom niepełnosprawnym zrozumieć przedstawiane w aplikacji algorytmy. Ilustracje oraz dobór środków formalnych, czyli duża punktacja, wysoki kontrast, ograniczona liczba elementów na stronie, zostały zdeterminowane przez wybraną grupę docelową (ilustracje 7–8).

Poza aplikacją w ramach projektu powstały wzory ponad trzydziestu formularzy, stanowiących szablony gotowe do edycji i przydatne w różnego

Ilustracja 6. Infografika *Kategorie tematyczne poradnictwa*

rodzaju postępowaniach sądowych. Uwzględniały one takie czynniki jak nośnik (papier, ekran), dystans do niego (ułożenie formularza na stole, plansza na ścianie, monitor), wiek użytkownika, rodzaj oświetlenia.

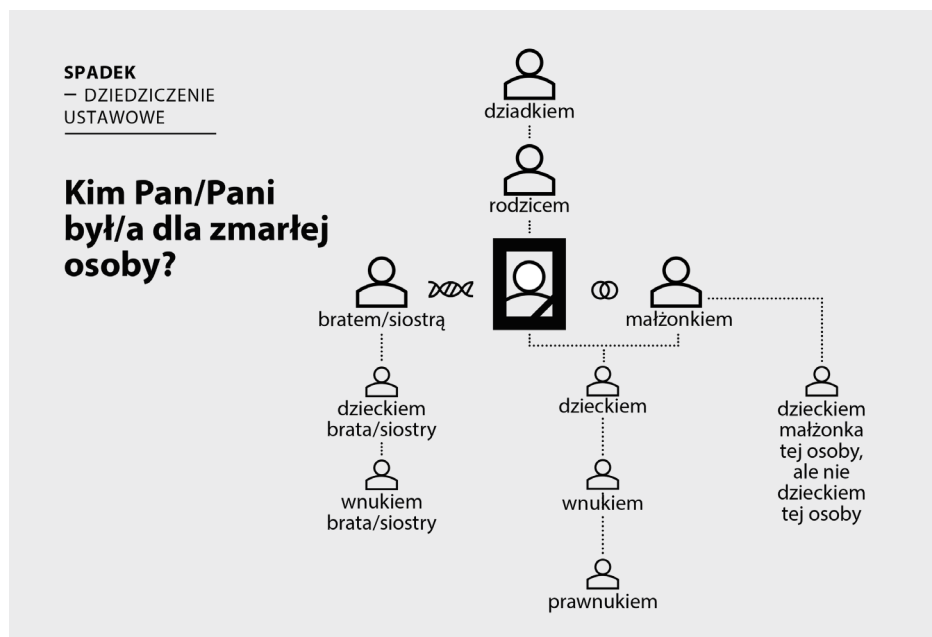
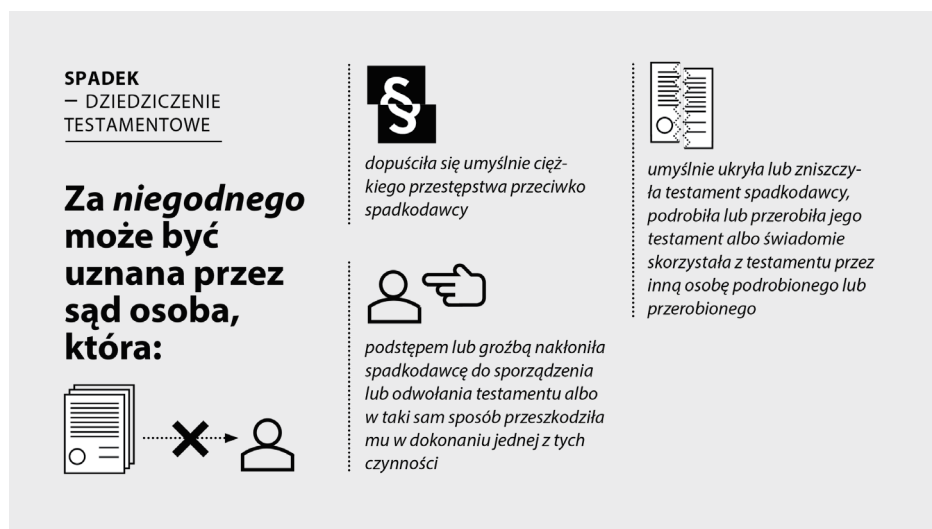
Uporządkowanie informacji jest jednym z najważniejszych zadań komunikacji wizualnej (Lupton 2008). Wizualną strukturę dokumentów można budować za pomocą środków graficznych takich jak umiejętne użycie wielkości i formalnego podobieństwa lub zróżnicowania elementów projektu, ich grupowania, zachowania wystarczającej przestrzeni między elementami nienależącymi do tej samej grupy (Schwesinger 2010).

W wypadku formularzy, z którymi miałam do czynienia, mankamentami zazwyczaj były: graficzna niejednorodność, brak wyraźnego rozróżnienia części wypełnianej przez uczestnika

postępowania i części informacji pochodzących z sądu, brak logicznego powiązania ze sobą wymaganych danych, złe rozróżnienie funkcji tekstu (danych adresowych, głównej treści, wykazu załączników, pouczeń) czy niewystarczająca ilość miejsca do wpisywania danych.

Mimo że w omawianym zakresie nie podejmowano w Polsce systematycznych badań, można przypuszczać, że brak dobrze zaprojektowanych kanałów komunikacji wizualnej zniechęca osoby bez wykształcenia prawniczego do podejmowania stosownych działań przed sądem.

Dlatego właśnie dzięki właściwemu użyciu środków wizualnych odbiorca dokumentu jest sprawnie poprowadzony przez kolejne etapy wymaganej procedury z pełnym jej zrozumieniem, bez konieczności dodatkowych konsultacji prawnych. Projekt

Ilustracja 7. Infografika *Dziedziczenie ustawowe*Ilustracja 8. Infografika *Niegodność dziedziczenia*

formularzy odpowiadał na zapotrzebowanie zarówno użytkownika, jak i zleceniodawcy.

Doświadczenia zdobyte podczas realizacji tego projektu zostały wykorzystane w 2018 roku przy tworzeniu

zestawu dokumentów w projekcie „Organizacje tworzą dobre prawo lokalnie”, dotyczącego udziału organizacji pozarządowych w tworzeniu, konsultowaniu i monitorowaniu prawa miejscowego (<http://www.inpris.pl>).

**Niezbędnik – leksykon
podstawowych pojęć
i problemów prawnych, z którymi
spotykają się projektanci**

Licencjacka praca dyplomowa Weroniki Mehr i Małgorzaty Szargut *Niezbędnik prawa autorskiego dla projektanta*, zrealizowana w 2016 roku w Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach pod kierunkiem Tomasza Bierkowskiego i Pauliny Urbańskiej, to projekt strony internetowej zawierającej bazę pytań i odpowiedzi z zakresu prawa autorskiego i rachunkowości. Z rozpoznania autorek na podstawie raportu Międzynarodowego Centrum Badań i Analiz ICRA z 2012 roku, przy współpracy z Instytutem Ochrony Własności Intelektualnej Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz z Wydziałem Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, wynikało, że większość twórców bardzo rzadko zapoznaje się z takimi dokumentami jak Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych (*Świadomi twórcy...* 2012). Serwis internetowy miałby pomóc w rozwiązywaniu najbardziej popularnych problemów, gdy projektanci spotykają się z wątpliwościami natury prawnej i są w stanie samodzielnie odnaleźć rozwiązanie. Analiza istniejących narzędzi (ustawy, blogi prawników, fora i grupy w mediach społecznościowych, porada prawna, podręczniki) przeprowadzona przez autorki wykazała, że obecnie żadne z nich nie daje satysfakcjonujących rezultatów. (Mehr, Szargut 2016). Autorki zwracają uwagę, że samodzielne czytanie ustawy lub podręczników

wymaga dużego nakładu pracy i czasu, poza tym nie daje gwarancji, że interpretacja nieprofesjonalistów będzie poprawna. Na blogach prowadzonych przez prawników trudno jest odnaleźć konkretny problem prawny, gdyż są one prowadzone na pewnym poziomie ogólności. Korzystanie z forów i grup w mediach społecznościowych nie gwarantuje wysokiej jakości informacji, a współpraca z kancelarią prawną wiąże się z koniecznością poniesienia wysokich kosztów i z dużym nakładem czasu.

Tak narodził się pomysł stworzenia *Niezbędnika*, swoistego leksykonu podstawowych pojęć i problemów prawnych z którymi spotykają się projektanci.

Autorki wskazały, że „czytając treści w zamieszczone w Internecie, zdecydowanie ciężiej jest się skupić, niż pochylając się nad tradycyjną formą drukowaną. Dlatego też projektując portal zawierający informacje z zakresu prawa, konieczne jest dążenie do polepszenia skupienia użytkownika na treści. Istotne jest, aby zapewnić użytkownikowi dobre warunki czytania, które pozwolą na lepsze przyswajanie treści. Warto zauważyć, że teksty są prezentowane na ekranie monitora, z którego czytamy zazwyczaj z większej odległości niż formy papierowe. Dlatego też w projekcie strony zastosowałyśmy krój pisma Open Sans. Jest on stworzony przez Google i zoptymalizowany tak, że nadaje się do ekranów, jak i druku. Dzięki dużej wysokości x jest on czytelny nawet w małym rozmiarze” (Mehr, Szargut 2016).

Podobnie jak we wcześniej wspomnianej aplikacji, tutaj również cel, jakim było szybkie i proste znalezienie odpowiedzi na nurtujące użytkownika pytania, udało się osiągnąć, przedstawiając informacje pozyskane we współpracy z prawnikami i ekonomistami za pomocą narzędzi projektowych. Kluczowa okazała się odpowiednia kategoryzacja problemów prawnych oraz użycie odpowiedniego języka wizualnego.

Stowarzyszenie Sędziów

Polskich Iustitia – *Lex bez łez.*

Apteczka prawna

Publikacja *Lex bez łez. Apteczka prawna* (<http://www.kwartalnikiustitia.pl>), wydana po raz pierwszy w 2014 roku, doczekała się trzy lata później trzeciego wydania. To dowód na to, że jej autorzy – Krystian Markiewicz i Marta Szczocarz-Krysiak wraz z zespołem z katowickiego oddziału Stowarzyszenia Sędziów Polskich Iustitia – tworząc podręcznik przeznaczony dla bardzo młodego odbiorcy, odpowiedzieli na realne zapotrzebowanie. Punktem wyjścia publikacji były lekcje, które autorzy prowadzili w szkołach. W rezultacie powstał poradnik przeznaczony dla uczniów starszych klas szkoły podstawowej i liceum, który językiem dostosowanym do tej grupy wiekowej opowiada o praktycznym aspektach prawa cywilnego, karnego i podatkowego, poruszając istotne dla nastolatków kwestie: jak zgodnie z prawem pobierać muzykę z Internetu, jak postępować z treściami umieszczanymi na portalach społecznościowych,

jak dostać zaległe alimenty od rodzica. Książka przekonuje, że prawo dotyczy każdego z nas, a jego znajomość jest jedną z podstawowych kompetencji świadomego obywatela.

Teksty są napisane prostym, komunikatywnym językiem, akapity są krótkie, podzielone śródtytułami w rytmie przywodzącym na myśl blogi internetowe. Tekst główny wzbogacono o dodatkowe rady i ciekawostki.

Projektem graficznym i typograficznym zajmowali się Zofia Oslisło i Marek Markiewicz, składem tekstu – Zofia Oslisło i Natalia Pietruszewska, absolwenci i wykładowcy Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach. Projekt jest ukierunkowany na nastoletniego odbiorcę: poręczny, niestandardowy format, kolorystyka wykorzystująca fluorescencyjne barwy, funkcjonalna szerokość łamu wspomagająca szybkie czytanie tekstu. Struktura treści wypracowana przez zespół redakcyjny znajduje odzwierciedlenie w siatce publikacji i układzie typograficznym stron.

Jedna z projektantek, Zofia Oslisło, następująco opisała swoją pracę: „Środki formalne zostały dobrane tak, aby książka była niewielkich rozmiarów, lekka, niedroga w produkcji, a jednocześnie zaprojektowana nowocześnie, komunikatywnie i w sposób przyciągający wzrok. Drukowana była w formacie kieszonkowym: 11 x 21 cm, na papierze niepowlekkanym, za pomocą dwóch kolorów (pantone + ciemnoszary), co drugi rozdział zmieniał kolor. Dobrane barwy były fluorescencyjne, co bardzo wyróżniało podręcznik od innych tego typu wydawnictw.

Oprawa miękka z otwartym grzbieniem zapewniała dobre otwieranie i umożliwiała niewielkie marginesy (ekonomia produkcji), okładka została wyposażona w skrzydełko/zakładkę zawierającą spis treści, a w poszczególnych rozdziałach znajdowały się registry ułatwiające szybkie dotarcie do pożądaných treści, ponieważ książka w założeniu mogła być czytana nieliniowo, we fragmentach. Krój pisma – współczesny, bezszeryfowy, o humanistycznym charakterze i bardzo czytelny w małym stopniu pisma – Ronnia (TypeTogether). Dla ułatwienia nawigacji zastosowaliśmy piktogramy, każdy rozdział otwierały również emotikony zbudowane tylko z elementów znaków interpunkcyjnych i glifów pisma Ronnia – ilustrujące dany temat. Książka stylem nawiązywała do publikacji cyfrowych (blogów, stron internetowych i aplikacji)”.

Pierwsze wydanie, bardzo dobrze przyjęte przez młodzież, było rozprowadzane przez samych sędziów, którzy zamieszczali w mediach społecznościowych zdjęcia z okładką publikacji na tle charakterystycznych fragmentów miast, w których prowadzili wykłady, z hasłem „*Apteczka już tu jest*”.

Inicjatywa współpracy prawników i projektantów wypływała z obu stron. Wynikała ona z potrzeby dotarcia z wiedzą o prawie do obywateli oraz chęci rozwijania współpracy interdyscyplinarnej między prawnikami a innymi grupami zawodowymi. Podstawowy cel, który przyświecał wszystkim

przedstawionym działaniom, to popularyzacja prawa i poprawa komunikacji między instytucjami prawnymi a osobami nieposiadającymi specjalistycznej wiedzy prawnej. Najczęściej podnoszonym problemem była możliwość uproszczenia treści przepisów prawa bez utraty jakości. Język prawniczy jest bardzo hermetyczny i niezwykle precyzyjny. Kwestią, która powracała w komentarzach osób spoza środowiska prawniczego, była klarowność przekazywanych treści i ich dostępność dla przeciętnego obywatela. Nie jest to oczywiście problem nowy, był bowiem podnoszony w wielu opracowaniach od lat pięćdziesiątych XX wieku (por. na przykład: Kimble 1994–1995; 2006; 2012). W zagadnieniach warsztatowych pojawiał się także problem możliwej do uzyskania jakości w mocno ograniczonym czasowo procesie oraz konieczności zejścia do bardzo podstawowego poziomu w celu zrozumienia wszystkich przedmiotowych treści. W wypadku prac studenckich niewątpliwym problemem jest często wdrożenie projektu. Tak stało się z *Niezbędnikiem*, który co prawda zaistniał w sieci, ale ze względu na brak stałej opieki i redakcji dziś już nie funkcjonuje. Na szczęście zebrane w nim treści i doświadczenia stały się częścią realizowanej obecnie w Katowicach pracy doktorkiej Agaty Korzeńskiej.

Komentując pracę nad publikacją *Lex bez łez. Apteczka prawna*, Zofia Oslisło zauważa, że „myślenie projektowe jest nam wspólne, chociaż czasem mówiliśmy odmiennym językiem,

mieliśmy wspólne cele”. I właśnie osiągnięcie tych wspólnych celów pojawia się w większości komentarzy. Wśród korzyści obie strony wymieniają także nawiązanie kontaktów, możliwość współpracy z nowym środowiskiem, poznanie odmiennej perspektywy. Spotkanie prawników i projektantów to również okazja do stworzenia innowacyjnych rozwiązań, popularyzacji infografik czy projektu aplikacji eksperckiej.

Ważną rolę prawniczych organizacji pozarządowych jest ułatwianie obywatelom dostępu do prawa, popularyzowanie go przez tłumaczenie skomplikowanych kwestii prawnych za pomocą różnych metod. Sojusznikiem w tym działaniu są projektanci graficzni, w tym szczególnie projektanci informacji wizualnej, którzy posiadają umiejętność klarownej wizualizacji tekstu i obrazu (Kolesár, Mrowczyk 2018).

BIBLIOGRAFIA

- Araszkiewicz, Michał, Kłodawski, Maciej. 2018. *Developing Rule-Based Expert System for People with Disabilities – The Case of Succession Law*, [w:] Ugo Pagallo, Monica Palmirani, Pompeu Casanovas, Giovanni Sartor, Serena Villata (red.), *AI Approaches to the Complexity of Legal Systems*. Berlin: Springer International Publishing, s. 187–201.
- Kimble, Joseph. 1994–1995. Answering the Critics of Plain Language. *The Scribes Journal of Legal Writing*.
- Kimble, Joseph. 2006. *Lifting the Fog of Legalese. Essays on Plain Language*. Durham: Carolina Academic Press.
- Kimble Joseph. 2012. *Writing for Dollars, Writing to Please - The Case for Plain Language in Business, Government, and Law*. Durham: Carolina Academic Press.
- Kolesár, Zdeno, Mrowczyk, Jacek. 2018. *Historia projektowania graficznego*. Kraków: Wydawnictwo Karakter.
- Lupton, Ellen. 2008. *Graphic Design. The new Basics*. New York: Princeton Architectural Press.
- Mehr, Weronika, Szargut, Małgorzata. 2016. *Niezbędnik prawa autorskiego dla projektanta*. Katowice: Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach [mps].
- Mrowczyk, Jacek, Warda, Michał. 2010. *PGR. Projektowanie graficzne w Polsce*. Kraków: Wydawnictwo Karakter.
- Świadomi twórcy. *Badanie kompetencji prawnych artystów*. 2012. Kraków: Międzynarodowe Centrum Badań i Analiz ICRA przy współpracy i partnerstwie merytorycznym z Instytutem Ochrony Własności Intelektualnej Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Wydziałem Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Schwesinger B. 2010. *The Form Book. Best Practice in Creating Forms for Printed and Online Use*. London: Thames & Hudson.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- <http://www.inpris.pl/przedsiewziecia/infografiki-i-wzory-dla-osob-niepelnosprawnych/>
- <http://www.kwartalnikiustitia.pl/recenzja-apteczka-prawna-lex-bez-lez-katowice-2013,7112>